THE HEBREW JOURNAL
דער אידישער ژورנאל
THE HEBREW JOURNAL
PUBLISHED BY
JOURNAL PUBLICATIONS OF TORONTO LIMITED
542 Dundas St. West. Telephone Trinity 6830-6831
N. FRIEDLAND, President
Subscription Rates: $6 PER YEAR $3.50 SIX MONTHS
Single Copy—3 cents
Entered as Second Class Mail Matter at C. P. O., Toronto, January 22nd, 1913
Only Daily Jewish Newspaper in the Province of Ontario
ALLIED PRINTING TRADES UNION LABEL COUNCIL TORONTO, ONT. 25

פוילען קען די אלטע רוסישע תורה ניט פארגעסען

עס האט געניטען איבער צעהן יאר ביז די אלטע צארישע גזירות אויף אידען, וועלכע איז ביז נאך דער לעצטער וועלט־מלחמה געווען א טייל פון אלטען רוסלאנד, זענען „אפיציעל" אפגעשאפען געווארען. די אלטע צאריסטישע פאגראם מעטאדען לעבען אבער נאך דארטען און ווער ווייסט ווייפיעל צענדליגע יארען וועלען אריבער איידער די דאזיגע מעטאדען וועלען אפגעשאפען ווערען.

א בלוטיגער פאגראם אין ראדאם, ווי קעניגליך דאס קלינגט. צובראכענע אידישע פענסטער; צובלוטיגטע אידישע קעפ; פאליציי איז מאכטלאז געגען כוליגאנעס.

אלץ אזעלכע באקאנטע ווערטער, וועלכע מען האט שוין פון פוילען ניט איינמאל געהערט. דארטען זענען דאס אלטעגליכע פאסירונגען.

אויפ'ן פאפיער זענען אלע צארישע גזירות געגען אידען אפגעשאפען. דער איד איז א „גלייכער" צווישען גלייכע אין פוילען, אבער וואס פאר א באטרעף האט פאפיער ביים פאליאק, וועלכער האט ערשט ניט לאנג גע־קושט די שטיוועל ביים צארסקען קאזאק און האט אזוי גוט געלערנט די תורה פון „בעי זשידאוו".

דער פאליאק ווייסט ווי אזוי צו האנדלען מיט אידען, און ווייסט ווי אזוי צו לערנען מיט זיי דרך ארץ.

די נייעס וועגען דעם פאגראם, אדער בעסער געזאגט, ווי אזוי דער פאגראם האט זיך אנגעהויבען דערצעהלט, אז דאס איז געווען צוליעב דעם, וואס א פוילישער ספארטלער איז פארוואונדעט געווארען אויפ'ן ספארט־פעלד אין צייט פון א ספארט שפיעל. דאס אליין באווייזט, אז עס איז גע־ווען ניט מער ווי אן אויסרייד זיך „ציפירען" די הענט אום צו שפאלטען אידישע קעפ.

אויב די ספארטלער האבען זיך געוואלט אפרעכענען מיט זייערע געגנער, ניט אין שפיעל, נאר מיט קולאקעס און מעסערס, וואס זשע האט עס צו טאן מיט אלטע אידישע קעפ און אידישע בערד. זיי זענען דאך קיין ספארטלער ניט? נאך ווייניגער האט עס דאך צו טאן מיט שויבען פון אי־דישע פענסטער. וואס האט עס צו טאן מיט אידישע געשעפטען, וועלכע זענען צוראבירט געווארען?

די אלטע רוסישע מעטאדען, פונקט ווערט די פאליציי מאכטלאז דאן, ווען כוליגאנעס ראבירען, ברעכען און שלאגען אידען, און די פאליצים־טען ווערען העלדען, ווען דער פאגראם איז געענדיגט. אויך דאן מאכט זיך אזוי, אז מען באפאלט נעבאך די פאליציי און מען געמט אפ ארעסטירטע כוליגאנעס.

עס שמעקט מיט קישעגעוו, קיעוו, ביאליסטאק, זשיטאמיר, פינסק, פראסקוראוו, און נאך, און נאך, אין די אלטע „גוטע" צייטען. די זעלבע לירעלע, פון פריהער פארפאסטע.

א ספאנטאנער, געוועהנליכער געשלעג האלט ניט אן קיין צוויי טעג. די פאליציי ווערט ניט מאכטלאז געגען עטליכע כוליגאנעס ביידע טעג אין וועלכע מען שלאגט אידען און מען פאגראמירט אידישע הייזער. דאס איז געווען א גוט־ארגאניזירטער אנפאל, אויף וועלכען די פאליציי האט גע־קוקט צווישען די פינגער, און געפיהלט א מאכטלאזיגקייט.

אזעלכע אומרוהיגע זאכען, ווי די, וועלכע זענען פארגעקומען אין ראדאם, קע־נען פאסירען בלויז דארטען, וואו דאס אידישע לעבען איז הפקר, און וואו עס געפינען זיך גוטע תלמידים פון די אלטע רוסישע קאזאקען. פוילען קען נאך ניט פארגעסען די אלטע רוסישע תורה, איבערהויפט ווען די רעגיערונג אליין וויל די תורה ניט פארגעסען.

דער רוסישער צארייזם איז פון פוילען פארשוואונדען אויף אייביג. די באציהונג צו די אידען און די מעטאדען זענען געבליבען.

מעקדאנאלד האט געמוזט נאכגעבען

אום צו פארמיידען אן ערנסטען קרייזיס, האט זיך פרעמיער מעקדא־נאלד געמוזט בויגען און נאכגעבען די פאדערונג פון דער ליבעראלער גרופע אין ענגלישען פארלאמענט.

צוויי ברירות האט פרעמיער מעקדאנאלד געהאט: רעזיגנירען און געהן צו אלגעמיינע וואהלען, אדער נאכגעבען די ליבעראלען אין דער פראַ־גע פון לאנד שטייער. אין ער האט אויסגעקליבען דאס צווייטע.

די ארבייטער רעגיערונג פון ענגלאנד האט געבראכט א גרויסען קרבן נאכגעבענדיג די פאדערונג פון דער ליבעראלער גרופע. מעגליך, אז די אר־בייטער רעגיערונג האט מאטיווירט, אנדערע, אויסער זיך סתם האלטען אין זאמעל פון דער רעגיערונג. אין לאנד אבער, און פאר דער וועלט, האט די ארבייטער רעגיערונג מיט איר יעצטיגער הנחה אין פארלאמענט א סך פאר־לוירען אין פרעסטיזש.

עס האנדעלט זיך וועגען דעם לאנד שטייער, וועלכען די ארבייטער רעגיערונג וויל דורכפירען. ריים האנארייבעל פהיליפ סנאודען האט אריינ־געבראכט א געזעץ־פראיעקט אז אנריקולטור לאנד, וועלכעס קען קולטיווירט ווערען אין ווערט ניט קולטיווירט, זאל באשטייערט ווערען.

אין ענגלאנד געפינען זיך טויזענטער אקער לאנד, וועלכע באלאנגען צו לארדען אויף זייערע אימעניעס. קיינער האט ניט קיין נוצען פון דאס דאזיגע לאנד און זיי פוסטעווען. אין זיין רעדע, ווען ער האט אריינגע־בראכט דעם לאנד שטייער ביל, האט ריים האנארייבעל פהיליפ סנאודען, קלאר געמאכט, אז די ארבייטער רעגיערונג באטראכט דאס לאנד אלס איי־גענטום פון פאלק און די, וועלכע האלטען לאנד אלס פריוואטען אייגענטום, אהן וועלכע עס איז נוצען, מוזען צאלען א ספעציעלען שטייער וואס דאס לאנד פוסטעווען.

די ליבעראלע גרופע אין פארלאמענט האט געמאכט אן אויסבעסע־רונג, וועלכע מאכט כמעט אין נאנצען צו נישט דאס געזעץ. די אויסבע־סערונג באשטעהט אין דעם, אז לאנד שטייער, וועלכע זענען אונטער־ווארפען אונטער'ן לאנד שטייער, זאלען עס קענען ארונטערגעמען פון זייער אייגענטום שטייער. דאס מיינט איינפאך, אז די, וועלכע וועלען צאלען לאנד שטייער וועלען עס קענען ארונטערגעהמען פון זייער אייגענטום שטייער, פון וועלכען דאס לאנד איז א טייל, אזוי, אז זיי וועלען דערפון ניט ליידען.

ווען פהיליפ סנאודען האט אריינגעבראכט דעם געזעץ־פראיעקט איז געווען קלאר, אז די ארבייטער רעגיערונג איז גרייט צו שטעהן פעסט און זיגען, אדער פאלען מיט'ן לאנד שטייער געזעץ. אבער נאך דעם פלוצ־לונגען דורכפאל, מאנטאג אין פארלאמענט, וועלכע אומגעשטערטערהייט האָ־בען די קאנסערוואטיווען נידערשטימט די ארבייטער רעגיערונג דורך אן אמענדמענט, אז פון לאנד שטייער זאלען זיין אויסגעשלאסען די אימעניעס פון לארדען, איז די מעקדאנאלד רעגיערונג ווייכער געווארען און איז איינ־גענאנגען אויף א קאמפרא מיט דער ליבעראלער גרופע.

ווי געזאגט, האט די ארבייטער רעגיערונג א סך פארלוירען אין פרעס־טיזש צוליעב דעם, וואס זי האט נאכגעגעבען די ליבעראלען. אבער געוויס האט די פארשעהט מעקדאנאלד. געוויס האט די לייבאר פארטיי אבזיכטען ניט צו געהן צו וואלען אין דעם יעצטיגען מאמענט.

צום „חפץ חיים'ס" 90 יעהריגען געבורטס־טאג.
פון מ. גערין

דער פשוט'ער איד פון ראדין

דער „חפץ חיים" איז די טעג אלט געווארען 90 יאהר.

מסתמא וועלען קיין יובילי־קאמי־טעטען ניט געשאפען ווערען, קיין פייע־רונגען ניט איינגעארדענט ווערען, קיין צייטונגס־פארטרעטער וועלען זיך ניט אראפלאזען אין דער ארימער פארשטור־סענער ראדין, וואו דער חפץ חיים" לעבט, כדי צו אינטערווויואירען דעם אלטישקען און פאטאגראפירען דאס חויז, וואו ער לעבט.

און זאל אימיצען איינפאלען אזא משוגענער געדאנק זיך אראפלאזען אין דעם העף ראדין, כדי צו כאפען א שמועס מיט'ן „חפץ חיים" איהם וועלען פאטאגראפירען, וועט ער זיך סיי ווי אומקעה־רען מיט לייריגען. דער „חפץ חיים" איז עס נישט גורם, ער איז דאך דער „חפץ חיים", והראיה געפינט א פאטאגראפיש בילד אפילו אויפ'ן פאספארט פון „חפץ חיים"?

„לא תעשה לך פסל" — איז דעם חפץ חיים'ס' פאספארט טאקע אהן א בילד, און אז דער „חפץ חיים" פארהרט ערגעץ־וואו איז ער אויך יוצא מיט א בילד אהן א בילד — די מאכט ווייסט, אז דער אלטישקער לאזט זיך ניט פאטאגראפירען, איז ער יוצא אהן דעם. צו זיינע „נעשעפטען" שארט עס איהם ניט, מען קאן לעבען אהן דעם אויך!

און מעג דער „חפץ חיים" ווי פיינר האבען בילדער, שמועסען מיט צייטונגס מענשען, באהאלטען זיך אין א פארשטור־סען העף ראדין, ווייסט דאך די וועלט פון איהם, איז ער דעם אידישען עולם גאר גוט באקאנט און ביי א גרויסען טייל אי־דען מכש פארהייליגט און פארגעטערט. און ניט נאר אידען, נאר אפילו ניט אידען קענען דעם „אלטישקען" צו וועלכען זיי קומען נאך אן עצה, זיך אויסהעלפען אין אן עת צרה.

מען קען איהם, דעם אלטישקען, אהן יובילעאומס, אהן באנקעטען, אהן אפטאגראפישע בילדער אין די צייטונגען, אהן שמועסען מיט איהם אין דער פרעסע און אלע ווייסען אז דער „חפץ חיים" איז דער גדול הדור פון פארצייטיגען שניט, א פרומער איד פון אמאליגען שטייגער, ווארום ווי זאגט אויף זיך דער חפץ־חיים: „איך בין א פשוט'ער איד, וואס היט, וואס דער אידישער דין זאגט: — מעהר גארנישט!"

און באמת איז דאך טאקי דער חפץ חיים ניט מעהר ווי א פשוטער איד, ער איז דאך אפילו קיין רב ניט.

אפשר, וועט דאס פאר א סך זיין א נייעס, אז דער „בעריהמטער רב" איז נאר קיין רב נישט... אז ער פארנעהמט ניט קיין שום רבנות־שטעלעס, נאר איז א פשוט'ער בעל הבית, ווי א סך פשוט'ע בעלי בתים אין ראדין.

און ווייל ער איז פשוט'ער איד, איז ער איינער פון די רבנישע גדולים ביי אידען, וועלכע ריידען מיט'ן פאלק מא־מע לשון. ער איז פון די ערשטע אין די געצעהלטע, וועלכע האבען זיך געוועו־נען צום פאלק ניט מיט קיין „הויכע ווערטער" אין לשון פון תורה נאר גערעדט צום עולם — כדבר איש אל־רעהו — ווי מען רעדט. האט ער געשריבען און גע־רעדט צום פאלק פשוט, פאלקסטימליך, אהן חכמ ת און קונצען, אהן געשפיצטע דרשות און פארשפיצטע פשט'לעך אין זיין שפראך און לשון און זיי געזאגט, זיי זאלען זיין גוט און פרום...

אידען דארפען פאלגען, וואס דער דין זאגט. ניט קיין איבערנאטירליכעס. פשוטו כמשמעו — אהן חכמות און קונ־צען, אט אזוי ווי דער חפץ־חיים אליין גיט. און אז אין פשטות ליגט די גרעסטע גר יסקייט איז אן אלטע זאך, און אויב אימיצער צווייפעלט אין דעם, איז דער בעסטער בעווייז אויף דעם דער פשוט'ער איד פון דעם שטעדטעל ראדין...

אז דער „חפץ חיים" האלט ניט פון קיין נסים איז איבעריג צו זאגען. ביי א פשוט'ען אידען איז אלץ פשוט.

און אז אידען ווילען דאך זעהן א נס, א מופת: „א"וא וואונדער, דאכט זיך, געהאלטען אזוי שמאל, ממש אט אט און מיט אמאל! ממש א נס!"

קוועטשט מיט די פלייצעס דער חפץ חיים:

„וואס איז דא דער וואונדער, ווען עס ווערט שמאל, העלפט מען אונטער פון אויבען!

אידען ווילען אבער זעהן נסים. קומט מען צו געהן און מען דערצעהלט: „יע־נער רב, יענער רבי האט געוויזען א מ פת: ער האט געפועלט אויבען"!

וואונדערט זיך דער חפץ חיים:

„וואס איז דא דער וואונדער! אן אלטע זאך: צדיק גוזר — דער צדיק איז גוזר און גאט איז דאס מקיים — נאר קיין וואונדער ניט!"

דער אונטערשייד פון חפץ־חיים און א סך אנדערע „גרויסע" רביים איז אפשר אין דעם! וואס א סך פון אונזערע הייב־טינע רביים, בעלי מופתים בעריהמען זיך אז גאט פאלגט זיי, און אין דער חפץ חיים ווער וואלט געהאט א טבע זיך צו בעריהמען, וואלט ער געקענט זאגען: „און איך, פארקערהרט, פאלג גאט, וואס ער הייסט מיר!"

ווי יעדער פשוט'ער איד, איז דער ראדיגער אלטישקער אויך א „פראקטי־שער" מענש. רעדען טאקע זיינע ספרים אין זייער פאלקסטימליכען אידישען לשון וועגען „פראקטישע" זאכען:

וועגען זינד פון לשון הרע, וועגען היטען שבת, גמילת חסדים, זארגען פאר פאלראאטען זיי זאלען עסען כשר וועגען פארשטארקען אידישקייט אין ווייטע פרעמדע לענדער. און ווי באלד איינע פון די הויפט מעלות פון ראדיגער גדול איז „פראקטישקייט", האט ער טאקע אנגע־שריבען א ספר וועגען די רינים פון קרבנות און אפילו אויעקגעזעצט אן ווייל־נע א מנין אידען זיי זאלען לערנען די דינים פון קרבנות ברענגען, ווייל היינט מאָרגען קען דאך קומען משיח און אידען האבען שוין פארגעסען די עבודה פון קרבנות. דארף מען זיך צוגרייטען!

דער חפץ חיים פארשטעהט ניט, פארוואס דארפען זיך דאס רביים קריגען. פארוואס קענען זיי זיך עפעס ניט צוטיי־לען מיט דער ירושה.

אין עולם המסחר, בעונותינו הרבים, קען פאסירען אז מען קען ניט מושווה ווערען, אבער מיט דער תורה? פאר־שטעהט ער ניט דער חפץ חיים, און ער פאהרט אוועק קיין וואַרשא און מאכט שלום צווישען בעלזער און גערער רבין.

פארוואס דארף זיך עפעס דער בעלי־זער רבי קריגען מיט'ן גערער? ביידע אידען ביידע רביים — איז צוליעב וואס הרגעט מען זיך, — דארפען מען מאכן שלום!

און אז דער „ראדיגער פשוט'ער איד" דערוויסט זיך, אז די פוילישע מאכט פאדערט פון די רבנים א געוויסען צענז, א געוויסע אייראפעאישע אויסבילדונג, וועלכע אידען נעהמען אויף ווי א גזרה. פאהרט ווייטער דער חפץ חיים קיין וואַרשא, איז זיך מישב מיט'ן גערער רבין און בעשליסט, אז מען דארף זיך דורכרייר דען מיט די שדרות (מיניסטאראן) און זיי פשוט דערקלערען, אז זיי פארשטעהען ניט דעם פשט פון זייער גזרה: צוליעב וואס דארף א רב קענען פוילישע און פוי־לישע ליטעראטור צו פסקענען? א שאלה וועגען טריף און כשר, קאן מען אויס־קומען אהן דעם אויך, אויב מען האט אפילו שענקעווישטשע ראמאנען ניט גע־לייענט: ווי פארשטעהען עס ניט די שדרות עס איז דאך אזוי פשוט?

נערעט און נעטאן, איז טאקע אוועק דער חפץ־חיים צום שרה בארטעלן (דע־מאלט פרעמיער מיניסטער אין פוילען) און געהאלטען פאר איהם א דרשה, וועלכע איז זעהר געפעלען געווארען דעם פרע־מיער מיניסטער. און ער האט די גזירה מבטל געווען.

וואס אזוינס האט דער „חפץ חיים" געזאגט:

ער האט איהם געבראכט א פשוט'ען מדרש:

דער מדרש דערצעהלט, אז כורש האט געבויט דעם בית המקדש דערפאר, וואס ער האט פריהער בעווייזט דעם חורבן פון בית המקדש. איך — האט געטענה'ט דער חפץ־חיים פאר'ן מיניסטער — האָב זיך מצער געווען אין יאהר 1863 אויף דעם חורבן פון פוילישען „מיאטעוש" (אויס־שטאנד) דערפאר האָב איך זוכה געווען, צו זעהן ווי פוילען איז אויפגעריכט גע־וואָרען, ווייל איהר דען, אז איך זאָל איצט זיך ווערער מצער זיין צוליעב פוי־לען?

האט טאקע דער פרעמיער מיניסטער פארשטאנען, אז ער באגעהט אן עולה גע־גען דעם אידען און אפגערופען די גזירה...

ניט לאנג צוריק, האט דער חפץ חיים — שוין א 90 יאהריגער זקן, זיך אוועק־געלאזען קיין ווילנא. מען האט איהם דערצעהלט, אז אין דער אידישער ווילנא חיטען א סך אידען ניט אפ טהרת־המשפחה.

איז ער געקומען און צוזאמענגענער־מען ווילנער ווייבער אין דער אלטער שוהל, און זיך פאנאנדערגעוויינט:

אין א סך געקומען אין איהם פלעגט אויסקומען צו שיקען דורך א געלעגענהייט א ברעיף צו זיינע אייגענע, פלעגט ער קויפען נאכדעם ווי ער האט שוין די ברעיף אויסגעשריבען, א פאסט־מארקע און זי צוריסען, כדי ניט אנצו־טאן שאדען דער פלוכה...

אין דער זעלביגער שטעדטעל איז גע־ווען א איד א וואסער־טרעגער, א איד א פראסטער, א נעבעכיל. פלעגען געהן מיט א לעך חזוק מאכען — פונ'ם וואסער־טרע־גער. אז ער פלעגט פון אוועגען אוועק־שטעלען זיינע לעדיגע עמערס ביים ברו־נים, פלעגען אינגלעך, געהענדיג פון חדר זיי אָנגיסען מיט וואסער.

אין דיקלטע ווינטער־נעכט פלעגט דאס וואסער אין די עמערס איינפריהרען, פלעגט ביים וואסער־טרעגער אָפּנעהמען צייט אויסצוהאקען פון די עמערס דאס איין און ער האט געהאט פון דעם צער. לאָדזער וועג, בארג אראפ...

טערן שטעדטעל.

די זגערשער אידען, פון רוהיגע, אָפּגעדאוונט, פון מיט'ן בית המדרש. איינ־נער שפעטער צוריק אהיים דער צו זיין הייזעל און דער טעלעיגע רוהיגע איינפאס זיך ווייעדער אָנגעהויבען אזוי ווי עס וואָלט קיינמאל ניט סירט.

פארנאכט דעם איי־מנחה קטן צו ברענגען פאר די ישיבה לייט דאס עסען אין ישיבה.

די שיריים פון געקעכע פלעגען די ישיבה לייט אויסגיסען אין האנד־פאס, וואס אין דער ישיבה. דער שמש האט גע־נומען אויבערינע אבייגס עס צו ריינינען. אז דער „חפץ חיים" האט זיך פון דעם דערוואוסט, האט ער זיך געמאכט א מנהג צו קומען בשתיקה יעדע נאכט און אויס־ריינינען די האנד־פאס...

א לענגערע צייט פלעגט דער „חפץ חיים" ארומפאהרען איבער אידישע שטעדט און שטעדטלאך פארשפרייטען זיינע ספרים. קומען פלעגט ער אינקאגני־טא, קיינער זאל ניט וויסען ווער ער איז (ווי בעקאנט, האט ער זיין ספר "חפץ חיים" אויסגעגעבען ביי אנגעבענדיג דעם נאמען פון מחבר, דערויבער האט מען איהם טאקע געקרוינט מיט'ן נאמען פון זיין ספר. זיין אמת'ער נאמען איז ר' ישראל מאיר הכהן) און פארקויפען זיינע ספרים, וויעפיל אימיצער פלעגט געבען פאר זיי — אבי קויפט.

אזא פרינציפ האט דער חפץ חיים אין דער אלטער צייט. מען ווייס אין כל ימיו געווען א סוחר. ער האט ניט אָנגענומען קיין רבנות שטעלע ביז דעם היינטיגען טאג.

(פארזעצונג אויף פיידזש 3)

נארוועגען און פוילען

פון ז. האבער

א שמועס מיט דעם ווירטשא־פטס־שעף פון דער נארוועגי שער מלוכה, ע. פ. האגען.

אויפ'ן לעצטען לייפציגער יאריד האט געמאכט א גאנץ גרויסען רושם די אויסשטעלונג פון דער נאָווענישער רעגי־רונג. מ'האט בולט געקענט זעהן ווי די נארוועגישע מלוכה מאכט אלע אנשטרענ־גונגען בכדי צו קאנקורירען מיט איהרע פראדוקטען אויפ'ן וועלט־מארק.

בשעת מיין נסיעה אין נארוועגען האָב איך געזוכט א געלעגענהייט צו רע־דען מיט'ן שעף פון דער ווירטשאפטס־מיניסטעריע ערנסט פ. האגען, וועלכער האט מיך געלאזט א קוק טאן אין זיינע אויפצייכענישען, וועלכע נעהמען ארום כמעט די גאנצע וועלט, וואו נארוועגען וויל מיט אלע מיטלען פארקויפען איהרע סחורות.

האגען פרעגט זיך שטארק וואס דוקא א אידישער ژורנאליסט קומט צו איהם, ווייל ער ווייסט וועלכע ראלע אידען שפי־לען אין עולם המסחר, און ווייסט אז אויב נארוועגען וועט אפועצען זיינע ערציינג־שען אויף דער וועלט, אזוי וועט צום גרויסען טייל דערצו אפהרלעפען דער אי־דישער סוחר.

אינטערעסאנטע ציפערען וויזט אויף זיין סטאטיסטיק בנוגע פוילען. אין יאהר 1926 האט פוילען ארויסגעפיהרט סחורות קיין נארוועגען פאר אנדערהאלבען מי־ליאן דאלאר. אין יאהר 1929 האט נאר־וועגען באקומען פון פוילען סחורות פאר מעהר ווי פינף מיליאן דאלאר. אין דער זעלבער צייט האט נארוועגען געליפערט קיין פוילען פאר א האלבען מיליאן דא־לאר אין יאהר 1926 בין דריי מיליאן דאלאר אין יאהר 1929.

צומייסט ליפערט פוילען קיין נאר־וועגען קוויהלען. ניט וועניגער ווי פאר פיער מיליאן דאלאר האט פוילען געלי־פערט אין יאהר 1929 קוויהלען קיין נאר־וועגען. אלאליזומיטראט, א קינסטליך מי־טעל צום דינגערען די פעלדער האט פוי־לען אין דעמזעלבען יאהר באצוויגען פון נארוועגען פאר צוויי מיליאן דאלאר.

חוץ לזה ליפערט פוילען קיין נאר־וועגען, קארן, גערשטען, פאסאלעס און קליען. פאר א קליינעם סכום אויך צו־קער, גאלאשען, אלץ און אנדערע זאכען.

אין יאהר 1929 האט פוילען געלאזט בויען אין נארוועגען פארשידענע שיפען פאר פיער הונדערט טויזענט דאלאר. אין נארוועגען זענען די שיפסבויער שטארק פארטרעטען, און כמעט יעדעס גרעסערע שיף איזט טייל דארט געבויט געווארען.

חוץ לזה ליפערט נארוועגען קיין פוי־לען זעהר א סך פיש און פיש־פראדוקטען ווי למשל פרישע און געזאלצענע הערינג, פיש־קאנזערוועס, פישמעהל, טראן פאר מעדיציניש ארטיקלען, טעכני פעט, פעט צום עסען, וועלכע ווערען געמאכט אין נארוועגען אויף א גאר געלונגענעם אופן.

וואס אזוינס האט דער „חפץ חיים" געזאגט:

ער האט איהם געבראכט א פשוט'ען מדרש:

דער מדרש דערצעהלט, אז כורש האט געבויט דעם בית המקדש דערפאר, וואס ער האט פריהער בעווייזט דעם חורבן פון בית המקדש. איך — האט געטענה'ט דער חפץ־חיים פאר'ן מיניסטער — האָב זיך מצער געווען אין יאהר 1863 אויף דעם חורבן פון פוילישען „מיאטעוש" (אויס־שטאנד) דערפאר האָב איך זוכה געווען, צו זעהן ווי פוילען איז אויפגעריכט גע־וואָרען, ווייל איהר דען, אז איך זאָל איצט זיך ווערער מצער זיין צוליעב פוי־לען?

האט טאקע דער פרעמיער מיניסטער פארשטאנען, אז ער באגעהט אן עולה גע־גען דעם אידען און אפגערופען די גזירה...

ניט לאנג צוריק, האט דער חפץ חיים — שוין א 90 יאהריגער זקן, זיך אוועק־געלאזען קיין ווילנא. מען האט איהם דערצעהלט, אז אין דער אידישער ווילנא חיטען א סך אידען ניט אפ טהרת־המשפחה.

איז ער געקומען און צוזאמענגענער־מען ווילנער ווייבער אין דער אלטער שוהל, און זיך פאנאנדערגעוויינט:

אין א סך געקומען אין איהם פלעגט אויסקומען צו שיקען דורך א געלעגענהייט א ברעיף צו זיינע אייגענע, פלעגט ער קויפען נאכדעם ווי ער האט שוין די ברעיף אויסגעשריבען, א פאסט־מארקע און זי צוריסען, כדי ניט אנצו־טאן שאדען דער פלוכה...

אין דער זעלביגער שטעדטעל איז גע־ווען א איד א וואסער־טרעגער, א איד א פראסטער, א נעבעכיל. פלעגען געהן מיט א לעך חזוק מאכען — פונ'ם וואסער־טרע־גער. אז ער פלעגט פון אוועגען אוועק־שטעלען זיינע לעדיגע עמערס ביים ברו־נים, פלעגען אינגלעך, געהענדיג פון חדר זיי אָנגיסען מיט וואסער.

אין דיקלטע ווינטער־נעכט פלעגט דאס וואסער אין די עמערס איינפריהרען, פלעגט ביים וואסער־טרעגער אָפּנעהמען צייט אויסצוהאקען פון די עמערס דאס איין און ער האט געהאט פון דעם צער.

אז דער חפץ חיים האט זיך דערפון דערוואוסט, פלעגט ער יעדע נאכט נאך חצות געהענדיג אין בית המדרש אוועק־לאָזען זיך צום ברונים און אויסגיסען דאס וואסער פון די עמערס. זאָל דער וואסער טרעגער ניט האָבען קיין פארדריס...

אזוי איז ער געווען אין דער זעגער און אזוי איז ער שוין תמיד געבליבען.

אז ער איז געקומען קיין ראדין, איז אין ישיבה געווען א מנהג צו ברענגען פאר די ישיבה לייט דאס עסען אין ישיבה.

די שיריים פון געקעכע פלעגען די ישיבה לייט אויסגיסען אין האנד־פאס, וואס אין דער ישיבה. דער שמש האט גע־נומען אויבערינע אבייגס עס צו ריינינען. אז דער „חפץ חיים" האט זיך פון דעם דערוואוסט, האט ער זיך געמאכט א מנהג צו קומען בשתיקה יעדע נאכט און אויס־ריינינען די האנד־פאס...

א לענגערע צייט פלעגט דער „חפץ חיים" ארומפאהרען איבער אידישע שטעדט און שטעדטלאך פארשפרייטען זיינע ספרים. קומען פלעגט ער אינקאגני־טא, קיינער זאל ניט וויסען ווער ער איז (ווי בעקאנט, האט ער זיין ספר "חפץ חיים" אויסגעגעבען ביי אנגעבענדיג דעם נאמען פון מחבר, דערויבער האט מען איהם טאקע געקרוינט מיט'ן נאמען פון זיין ספר. זיין אמת'ער נאמען איז ר' ישראל מאיר הכהן) און פארקויפען זיינע ספרים, וויעפיל אימיצער פלעגט געבען פאר זיי — אבי קויפט.

אזא פרינציפ האט דער חפץ חיים אין דער אלטער צייט. מען ווייס אין כל ימיו געווען א סוחר. ער האט ניט אָנגענומען קיין רבנות שטעלע ביז דעם היינטיגען טאג.

(פארזעצונג אויף פיידזש 3)

ווי אזוי זיך אויסצוהיטען פון פאיזאן אייווי

פיעל מענשען מאכען זייער ערשטע באקענטשאפט מיט פאיזאן אייווי אדער זיין „קריב", פאיזאן שומאק, אומגערי־טערהייט. דורך א שארפען וועהטאג כא־פען זיי זיך, אז זיי האבען זייער פאר־ניפטעס דורך באריהרונג מיט דעם אור־בענדערמאנטען פלאנץ. אפט פאסירט דאס אז זיי געהען אין פארק אדער אין וואלד קלייבען בלומען אדער פלאנצען, און ניט וויסענדיגערהייט האבען זיי אויך געקליבען די טייערע מציאה פאיזאן אייי־ווי.

עס זענען פאראן געגענטען וואו פאיזאן אייווי וואקסט לרוב, און עס איז כמעט אונמעגליך עס אויסצוראטען. עס איז דער־פאר פון גרויס באדייטונג אז דער עולם זאל זיך אויסלערנען צו דערקענען די דאזיגע ניפטיגע פלאנץ און זעהן אויס־מיידען זיך אנצורירהרען אן דעם.

דער פלאנץ פאיזאן אייווי

דער פלאנץ וואקסט אין איינינע פאר־מען, אלס נידעריגע בושעס, אדער ווי א קלעטער פלאנץ. דערהויפט איז עס צו געפינען נעבען פארקענס און צאמען, ביי די זייטען פון סטעזשקעס, אדער וועגען וואו דער פלאנץ קלעטערט איבער שטיי־נער און ווענט, אויף בוימער און סלופעס, אפטמאל אויסנעמישטערהייט מיט אנ־דערע פלאנצען און אלערליי בושעס.

באטאניש גערעדט האט דער פלאנץ איינינע באזונדערע פארמען, און פון באַ־זונדערע מינים, נאר מען קאן זיי אלע דערקענען לויט זייערע בלעטער. עס איז א דרייענדיגע בלעטעל. ווען דאס בלאט איז אין פולען וואוקס, פארמאגט עס אור־כען א טונקעל גרינעס קאליר, אונטען הע־לער און עטוואס סאמעטען ווייך. ווען די בלעטלאך קומען ערשט ארויס זענען זיי רויט, שפעטער ווערען זיי גרין, און ווען עס קומט דער הערבסט, נעהמען זיי אָן א שעהנעס אָראנזש און פורפור קאליר. דאס פלאנץ ברענגט ארויס א ווייסליכע יאגדע, מיט א וואקס־אויסזעהן.

דאס דאזיגע פלאנץ פארמאגט א סארט אייל, וועלכע פאראורזאכט די פאר־ניפטונג. דער דאזיגער אייל נעפינט זיך אין אלע טייליען פון דעם פלאנץ, אפילו ווען ער איז אויסגעטריקענט. מענשען פארניפטען זיך געוועהנליך ווען זיי ריה־רען אן דעם פלאנץ, גערן אדער אומגערן, אדער ווען זיי ריהרען אן קליידער, אדער אנדערע זאכען, וועלכע זענען געקומען אין באריהרונג מיט דעם אייווי.

פאראנען מענשען וועלכע האלטען אז זיי זענען „אימיון" צו דער פארניפטונג פון דעם פלאנץ, און זיי קאנען ווירקליך האלטען אין די הענט די פאיזאן אייווי און עס זאָל זיי נעט שאדען. עקספערי־מענטען האבען אונז אבער באוויזען דעם פאקט, דאס עס עקזיסטירט ניט קיין פול־שטענדיגע אימיוניטעט.

• די סימפטאמען פון פארגיפטונג באַ־וויזען זיך, ווען דער גיפט דרינגט אריין אין דער הויט. דאס באוויזען זיך אין א פאר שעה נאך דער באריהרונג, אדער א פאר טעג, אפטמאל ביז פינף טעג שפע־טער. עס הויבט אָן צו בייסען און ברע־נען, אפט ווערט די הויט רויט און גע־שוואלען, דערנאך וויזען זיך קליינע בלאַ־זען און בלאטערען.

פארהיטונגס מיטלען און רפואות

די יעניגע וועלכע זענען סענזיטיוו מעהר ווי אנדערע מענשען, האבען אויסגע־לייגט אין דער אלטער צייט פארשידענע מיטלען, ווי קאד־לאדא, אדער עפסאם זאלץ, איינע אדער צוויי פולע טיי לע־פעלאך צו א גלאז וואסער. עס זענען פא־ראן אויך אנדערע מיטלען. מען טונקט דערינען איין באנדאזשען, וועלכע מען דארף האלטען פייכט און אפט בייטען. כדי צו פארמיידען אינפעקציעס. איי־ניג מינוט אין הייסען וואסער, אדער הייסע האנטיכער אין א גוטער מיטעל גענען ביסונג.

ווען די אנטצינדונג באדעקט א גרע־סערען שטח און איז פיעל ערנסטער, איז דאס בעסטע ווך צו נעמען צו א דאק־טער.

צו אייווי פארניפטונג, דאלפען אויס־מיידען זיך אנצוריהרען אן דעם פלאנץ, ווי אויך אן זאכען וועלכע זענען מיט דעם פלאנץ געקומען אין באריהרונג.

פאראנען מענשען וועלכע האלטען אז זיי זענען „אימיון" צו דער פארניפטונג פון דעם פלאנץ, און זיי קאנען ווירקליך האלטען אין די הענט די פאיזאן אייווי און עס זאָל זיי נעט שאדען. עקספערי־מענטען האבען אונז אבער באוויזען דעם פאקט, דאס עס עקזיסטירט ניט קיין פול־שטענדיגע אימיוניטעט.

• די סימפטאמען פון פארגיפטונג באַ־וויזען זיך, ווען דער גיפט דרינגט אריין אין דער הויט. דאס באוויזען זיך אין א פאר שעה נאך דער באריהרונג, אדער א פאר טעג, אפטמאל ביז פינף טעג שפע־טער. עס הויבט אָן צו בייסען און ברע־נען, אפט ווערט די הויט רויט און גע־שוואלען, דערנאך וויזען זיך קליינע בלאַ־זען און בלאטערען.

פארהיטונגס מיטלען און רפואות

די יעניגע וועלכע זענען סענזיטיוו מיידען זיך אנצוריהרען אן דעם פלאנץ, ווי אויך אן זאכען וועלכע זענען מיט דעם פלאנץ געקומען אין באריהרונג.

נאכדעם ווי זיי זענען געקומען אין באריהרונג מיט דעם גיפטיגען פלאנץ, דארף מען גלייך אָנגעהמען מיטלען ווי אזוי צי באוויטיגען דאס גיפט. מ'דארף געדענקען, אז פון אנהויב איז דער גיפט אויף דער אויבערפלאך פון הויט, און מיט אפוואשען עטליכע מאל. קאן עס באזייר־טיגט ווערען. פראסטע קוך זייף, מיט א סך אלקאלי איז דאס בעסטע, אינאיינעם מיט הייסע וואסער. ווען מען וואשט זיך אבער ניט פארזיכטיגערהייט, קאן מען עס נאך מאכען ערגער, פארשפרייטענדיג דאס גיפט נאך מעהר. מען דארף זיין פארזיכטיג, ניט צורייבען צו שטארק, און די שמאמעס, צי האנטיכער, מיט וועלכע מען ווישט זיך אָפּ, אוועקוואַרפען און